

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת שמיני, תשס"ח
מספר 749מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

פרשת חטאם ועונשם של נדב ואביהוא במדרשי חז"ל

בפרשתנו מתואר חטאם של בני אהרון: "וַיִּקְחוּ בְנֵי-אֶהֱרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אִישׁ מִחֶמְתּוֹ, וַיִּתְּנוּ כֶּהֵן אֵשׁ וַיִּשְׂמוּ עָלֶיהָ קֶטֶרֶת; וַיִּקְרִיבוּ לִפְנֵי ה' אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם" (י:א). ומיד לאחר מכן מתואר עונשם: "וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם; וַיָּמָתוּ לִפְנֵי ה'" (ב). הקושי העיקרי בפרשה קצרה זו הוא הגדרת חטאם של נדב ואביהוא, אשר חייב את המתתם על-ידי ה'. גם העיון במקומות אחרים בתורה שבהם נזכר חטא זה אינו מסייע לפתרון בעיה זו (ויק' טז:א; במ' ג:ד; במ' כו:ג). הפרשנים, מחז"ל ועד פרשני ימינו, חלוקים בהבנת פשר חטאם של נדב ואביהוא ומציעים הסברים שונים.¹ במאמר זה ננסה להתחקות אחר הנסיבות שהביאו את הדרשנים להציע פירושים רבים ומגוונים לחידת מותם של נדב ואביהוא.²

בקרב חוקרי המדרש יש כמה גישות כלפי המתודה שראוי לחקור בה את מדרשי חז"ל. בספר שיצא לאחרונה מציעים מנחם בן-ישר, יצחק גוטליב ויצחק פנקובר³ שיש לבקש אחר קשיים מסוימים כאשר באים לחקור את מדרשי חז"ל. על-פי גישה זו, המניע ליצירתם של המדרשים הוא פרשני: לפני הדרשנים עמדו קשיים מסוימים העולים מלשון הכתוב והם ביקשו ליישב אותם בעזרת המדרש. ואולם חוקרים אחרים סבורים שיש להתחקות אחר הנסיבות ההיסטוריות שבהן חי הפרשן ואחר הבעיות האקטואליות שעמדו לפניו, על מנת להבין כהלכה את המדרש. בגישה היסטורית זו נוקט למשל אפרים אלימלך אורבך. לדעתו, עם המאורעות שהשפיעו על חז"ל ומדרשיהם יש למנות את ההלניזם, את מרד החשמונאים, את החורבן ועוד. בהמשך לקו זה כותב משה דוד הר שהתוכן העיקרי של אגדות חז"ל עניינו "דברי מוסר והגות, חכמת חיים ושאלות האמונה, בעיות חברתיות ופוליטיות אקטואליות ושאלות מטפיסיות".⁴

אין בהכרח סתירה בין גישה לגישה, ובלבד שאין אנו מתעקשים על הסבר אחד ובלבדי לחשיפת המניע שעמד ביסוד מדרשי חז"ל. מעיון במדרשים השונים לפרשת נדב ואביהוא מתברר שרק את מקצתם העסיקה השאלה הפרשנית, ורובם משתמשים בפרשה זו כאסמכתא להבעת אמונות ודעות בנושאים חינוכיים, מוסריים ודידקטיים.

מדרשים שיש להם זיקה להקשר

בויקרא רבה כ הוסבר שחטאם של בני אהרון היה "שהיו שתויי יין". הסבר זה נלמד מסמיכות הפרשיות, שכן בהמשך נאמר לאהרון: "יֵינן וְשָׁכַר אֶל-תְּשֻׁבָתָ" (י:ט). פירוש זה שואב את כוחו מההקשר המיידני, לכן

¹ לסקירת הפירושים ראו: J. Milgrom, *Leviticus* 1-16 (Anchor Bible), New York 1991, 633-635.

² מביא גם מקורות הרואים בחיוב את מותם של נדב ואביהוא, כגון: ספרא שמיני, כב ושם, לב. המקורות העיקריים שבהם נידון חטאם של נדב ואביהוא במדרשי חז"ל הם: ספרא (תורת כהנים) שמיני לב; פסיקתא דרב כהנא; ויקרא רבה כ. למקורות אלה יש מקבילות גם במקורות אחרים כגון: עירובין סג ע"א; תנחומא אחרי מות ו; ספרי במדבר מד. ראו: א' שנאן, "חטאיהם של נדב ואביהוא באגדת חז"ל", *תרכיץ* מד (תשל"ט), עמ' 201-214.

³ מ' בן ישר, "גוטליב וי"ש פנקובר, המקרא בפרשנות חז"ל: אסופת דרשות חז"ל על נביאים וכתובים מתוך ספרות התלמוד והמדרש, רמת-גן תשס"ד.

⁴ "מהותה של האגדה", *מחניים*, גיליון המאה על אמונה ויהדות בעריכת מ' הכהן, תשכ"ו, עמ' סג-סט. וראו הנ"ל, "תפיסת ההיסטוריה אצל חז"ל", *דברי הקונגרס העולמי השישי למדעי היהדות*, חטיבה ג, ירושלים תשל"ו, עמ' 129-142. וראו הביבליוגרפיה אצל ברכה אליצור, על מגמות בדרשות אמוראי ארץ ישראל העוסקות באישי המקרא – אידיאולוגיה, לאומיות, חברה ופולמוס (עבודת דוקטור), רמת גן תשס"ו.

אפשר לזהות בו מניע פרשני. ההסברים שלפיהם נדב ואביהוא היו "מחוסרי בגדים" או "שנכנסו בלא רחיצת ידיים ורגליים" נראים גם הם כמדרשים הבאים לפרש את הכתוב ולא דווקא לדרשו על עניינים רחוקים, אף שהם אינם מביאים ראיה מויקרא י', כי אם מספר שמות: "וְהָיוּ עַל-אַהֲרֹן וְעַל-בָּנָיו בְּבָאָם אֶל-אֹהֶל מוֹעֵד אוּ בְגָשְׁתֶּם אֶל-הַמִּזְבֵּחַ לְשֶׁרֶת בְּקִדְשׁ, וְלֹא-יִשָּׂאוּ עֹן וְנִמְתּוּ" (כח:מג); "וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמְתּוּ" (ל:כא).

ואולם בעיקר נכון הדבר להסבר המובא בפסיקתא דרב כהנא כו שלפיו 'אש מבית פְּרִים הַכְּנִיסוּ', שהוא ככל הנראה פשוטו של מקרא והוא הטעם העיקרי לעונשם הכבד (השוו פירושיהם של ראב"ע, רלב"ג ומילגרומ על אתר).

מדרשים שחז"ל ניסו להעביר באמצעותם ערכים חינוכיים

קבוצת מדרשים אחת מתמקדת בעניינים הקשורים באישיותם של נדב ואביהוא: "הורו הלכה בפני משה רבן" (ויק"ר כ וכן עירובין סג ע"א ויומא נג ע"א); "שלא נטלו עצה זה מזה" (ויק"ר כ); "שלא היו להם בנים" (שם); "שלא היו להם נשים" (שם); "ציפו למות משה ואהרון"; "אימתי ימותו שני זקנים הללו" (סנהדרין נב ע"א). המשותף לקבוצה זו הוא שלא נזכרת בהם האש הזרה או הפסוקית "אֲשֶׁר לֹא צָנְהָ אֲתָם". הקו המאחד מדרשים אלה הוא חינוכי. חז"ל ניסו למצוא בסיפור על נדב ואביהוא אסמכתא למסרים שביקשו להעביר לבני דורם.

"הורו הלכה בפני רבן"

בויקרא רבה כ, ז מוסבר שנדב ואביהוא מתו משום שהורו הלכה בפני רבם משה. בעירובין סג ע"א ובמקורות אחרים מוסבר שאמרו נדב ואביהוא: "אף על פי שהאש יורדת מן השמים מצנה להביא מן ההדיוט". במדרש זה נידון היחס הרצוי שבין תלמידים לרבותיהם. כאן ניכר בעליל שלא היה ניסיון לענות על השאלה הפרשנית, שכן משה כלל אינו הנושא כאן, אלא הציווי האלוקי. נראה שמטרת הדרשן להזהיר מפני תופעה של תלמידים המורים הלכה בפני רבותיהם. וכך אנו מוצאים ש"כל החולק על רבו כחולק על השכינה" (סנהדרין קי ע"א) ובפסיקתא דרב כהנא כו מסופר: "מעשה היה בתלמיד אחד שהורה הלכה לפני ר' ליעזר ואמר לאימא שלום אשתו: 'זה אינו מוציא שפְּתוֹ עד שהוא מת'".

"לא נשאו נשים"

בכמה מקומות עסקו חז"ל בערך הנישואין. הם התנגדו לדרכו של בן-עזאי שחשקה נפשו בתורה ולא נשא אישה (יבמות סג ע"ב), ודנו בגיל שבו ראוי לו לאדם לשאת אישה.⁵ וכך שנינו (קידושין ל ע"א): תנא דבי רבי ישמעאל: עד כ' שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה. כיוון שהגיע כ' ולא נשא, אומר: תיפח עצמותיו... רבי יהודה ורבי נחמיה חד אמר: משיתסר [= שש עשרה] ועד עשרים ותרתי [= עשרים ושתיים].

כיוון שנאמר על נדב ואביהוא "וּבָנִים לֹא-הָיוּ לָהֶם" (במ' ג:ד; השו דבה"א כד:ב), מסיקים את המסקנה שלא נשאו נשים. כך נוצלה פרשת נדב ואביהוא לפולמוס נגד מי ששקל לאַחַר את גיל נישואיו ולהישאר רווק,⁶ שהרי מן העובדה שלא היו להם בנים יורשים אין להסיק שלא רצו להוליד בנים או לא רצו להינשא, אלא שהכתובים רצו להסביר את המשך אילן היוחסין אחרי מותם: כיוון שהם מתו צעירים ולא העמידו אחריהם יורשים, עברה זכות זו לאלעזר ולאיתמר.

בקבוצת מדרשים זו ניכרת ההתעלמות מן ההקשר ואפשר למצוא בה בבירור זיקה לדרש. פני הדרשנים מכוונים אל ההווה ואל העתיד, ופחות אל מה שהתרחש במשכן בימי משה. הם מבקשים לדלות מן הסיפור מסרים עכשוויים, אקטואליים לימיהם.⁷ הנה כי כן ראינו שכאשר באים לבחון את המניעים ליצירת הדרש, עלינו לבחון אם המדרשים מחוברים אל ההקשר המיידני, או שמא הם מפליגים ממנו למחוזות רחוקים, וההסברים הניתנים בהם לקשיים בכתוב אינם נובעים במישרין מן הכתוב, אלא נתלים בו כבדרך אגב.

ד"ר מיכאל אביעוז

המחלקה לתנ"ך

⁵ ע' שרמר, זכר ונקבה בראם: הנישואים בשלהי ימי הבית השני ובתקופת המשנה והתלמוד, ירושלים תשס"ד.

⁶ D. Biale, *Eros and the Jews: From Biblical Israel to Contemporary America*, N.Y. 1992, p. 49

⁷ לכאורה, למדרש האומר שנדב ואביהוא "לא נטלו עצה זה מזה" יש קשר לנאמר בפרשה: נדב ואביהוא צריכים היו להתייעץ זה בזה בטרם הקטירו אש זרה (הדבר נלמד מאי ההתאמה התחבירית במין ובמספר שבין "ויקחו" ובין "איש"). אלא שגם מדרש זה יש בו מסר חינוכי באשר למידת השיתוף הראויה שבין תלמידי חכמים בינם ובין עצמם. כמו כן, אין כאן כל אי התאמה תחבירית: במקומות רבים במקרא משמשת הצורה "איש" כשם עצם קיבוצי שהוראתו "אנשים".